

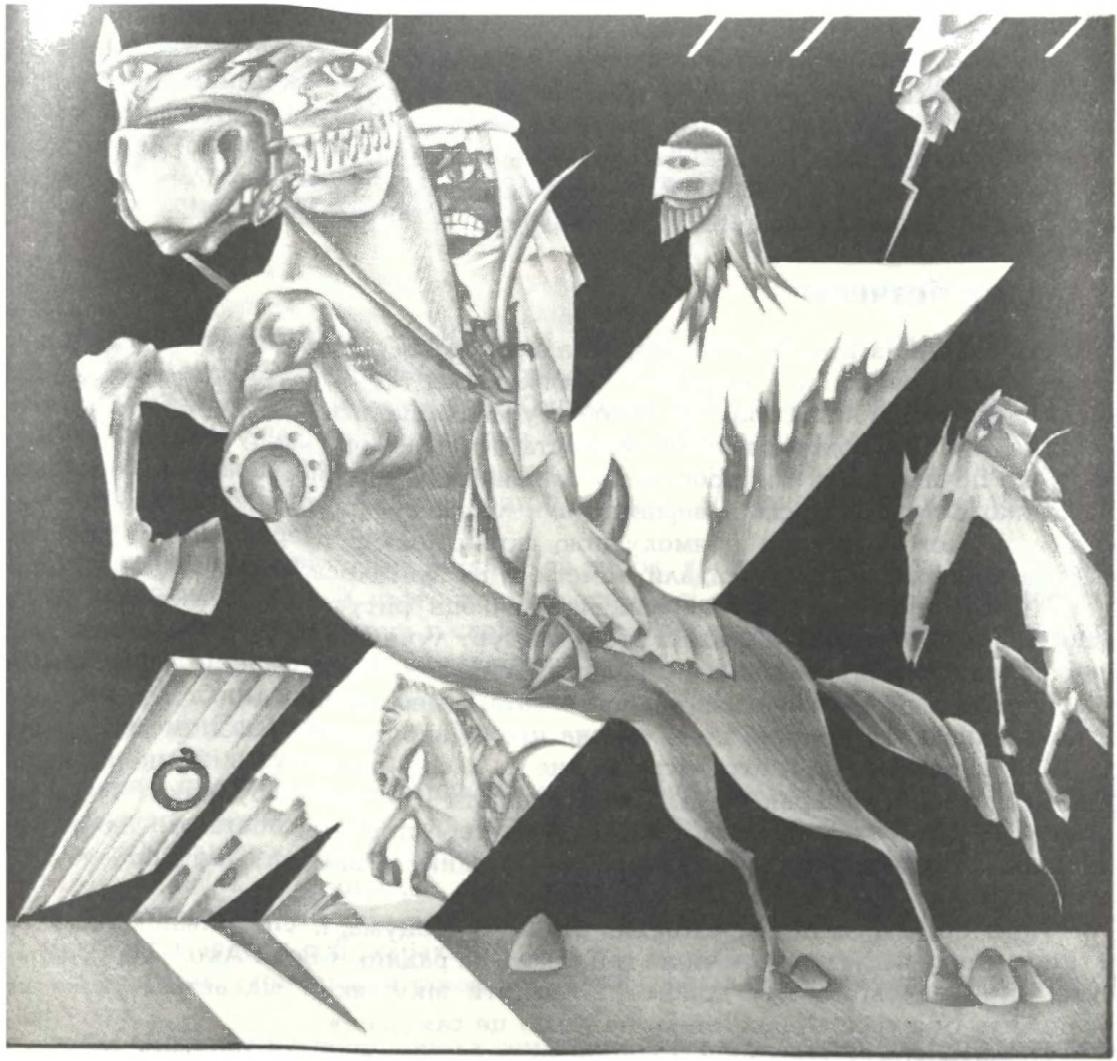
Хорхе Луїс БОРХЕС

ОПОВІДАННЯ Й МІНІАТЮРИ

Із збірки «Всесвітня історія безчестя» (1935)

НЕЧЕМНИЙ ЗНАВЕЦЬ РИТУАЛУ КОЦУКЕ-НО СУКЕ

Бідолаха, про якого мова нижче — нечемний знавець ритуалу Коцуке-но Суке, — це той нещасний урядовець, призвідця падіння і смерті князя з Вежі Ако, що не хотів померти, як личить самураєві, коли настав час гідної помсти. Це людина, якій усі завдячують, яку благоговійно згадують, яка викликала неоціненні почуття відданості, і була темною, хоч і невідвортною спонукою безсмертного почину. Близько сотні повістей, монографій, докторських дисертацій та опер відбили згаданий вчинок, не кажучи про незліченні малюнки на порцеляні, ляпіс-лазурі в прожилках і на лакові. Йому присвячена навіть майстерна і різnobічна кінострічка, оскільки «Вікопомна Оповідь про Сорок Сім Капітанів» — така, власне, її справжня назва — невичерпне джерело натхнення для японської кінематографії. Опрацьована в найменших подробицях слава, яку виражаюти вищезгадані твори, більш ніж заслужена: вона просто незаперечна.

Я пишу цю розповідь згідно з повідомленням А. Б. Мітфорда, який воліє уникати всіляких екзотичних подrobiць і скеровує увагу виключно на перебіг подій. Відсутність такого «орієнталізму» дозволяє припустити, що це переклад безпосередньо з японської.

Розв'язана стрічка

Весною — давно вже відквітлою — року 1702 славний пан із Вежі Ако збирався прийняти й почастувати імператорського посланця. Дві тисячі триста років (почасти, безумовно, легендарних) придворних церемоній ускладнили ритуал гостинності до краю. Посланець представляв імператорську особу, однак був швидше алюзією чи символом царственої особи; тонкощі цих не належало ані переоцінювати, ані недооцінювати. Аби уникнути часто згубних помилок, як майстер ритуалу спершу з'явився високий чиновник Двору, на кілька тижнів випереджаючи самого посланця. Вдалини від двірських зручностей і рокований на примусове перебування в горській глухині, яке мало видаватися йому засланням, Кіра Коцуке-но Суке давав уроки вкрай неохоче. Його повчання іноді переходили в зневагу. Його учень, пан з Вежі Ако, намагався не помічати тих ктинів. Він не міг знайти на них гідної відповіді, а предмет заняття не дозволяв йому гніватись. Одного ранку на черевикові знавця розв'язався шнурок, і той звелів учневі зав'язати його. Пан з Вежі покірно виконав наказ, хоч аж кипів від обурення. Нечемний знавець ритуалу сказав йому, що лише невіглас міг зав'язати такий неожайній вузол. Пан з Вежі вихопив меча і змахнув ним. Знавець кинувся навтьюки, на чолі його накреслилася тоненька смужка крові... Незаба-

ром військовий трибунал виголосив вирок призвідцю поранення, прирікаючи його на самогубство. На головний майдан замку пана з Вежі Ако внесли дерев'яну платформу й накрили червоним сукном; на неї став засуджений, і йому подали кинжал, інкрустований золотом та коштовним камінням. Він привселюдно визнав провину, і двома ритуальними ударами розпанахав собі живіт. І помер, як самурай. А глядачі віддалік навіть не побачили крові, бо ж сукно було червоне. Сивий і поважний чоловік видобув меча й відтяг йому голову: то був радник Кураносуке, його хрещений батько.

Удаване безчестя

Замок пана з Вежі Ако конфіскували, його воєначальники розбрелися хто куди; родина зубожіла і занепала, ім'я вкрилося ганьбою. Кажуть, що першої після самогубства ночі сорок сім його самураїв зібралися на вершині поблизької гори, де ретельно обдумали те, що мало статися через рік. Ця чутка дещо сумнівна; вони почали діяти з непростим запізненням; таємна нарада відбулася не на важкодоступній гірській вершині, а в лісовому храмі, непоказному будинку з білого дерева, з прямокутною скринькою із дзеркалом всередині — єдиною прикрасою. Вони жадали помсти, а це здавалося їм недосяжним.

Кіра Коцуке-но Суке, ненависний знавець ритуалу, перетворив дім на фортецю, а його паланкін завжди оточував гурт лучників та фехтувальників. Він найняв непідкупних, таємних і стараних шпигунів. Нікого ще не вистежували так ретельно та обачливо, як гаданого ватага месників, радника Кураносуке. Радник випадково помітив це і саме на цьому вибудував план помсти.

Він перебрався до Кіото, міста, яке не мало собі рівних у цілій імперії, якщо казати про чарівні барви осені. Почав вчащати до ігорних будинків, борделів й шинків. Хоч уже й посивів, проте оточив себе повіями, поетами і навіть ще низькими людьми. Якось його викинули з шинку, і він цілу ніч пролежав за порогом і блював.

Його відзначав один перехожий, родом із Сацума, і, сповнившись смутку й гніву, мовив на це так: «А чи не той самий це радник з Вежі Ако, той Кураносуке, який панові своєму допоміг вкоротити віку, який віддається розвагам і ганьбить ім'я своє! Недостойно, не гідно це самураю!»

Плюнув йому в обличчя, копнув ногою і пішов. Коли шпигуни донесли йому про це, Коцуке-но Суке відчув неабияку полегкість.

Колишній радник цим не обмежився. Він кинув дружину й дітей, купив собі коханку в одному з борделів: жахливе неподобство, яке звеселило серце й розвіяло підозри противника. Знавець ритуалу звільнив більше половини охоронців.

Однієї страшної зимової ночі 1703 року сорок сім самураїв зустрілися в покинутому саду на околиці Ієдо, неподалік мосту й майстерні гральних карт. Вони несли прапори князя з Вежі Ако. Перед нападом вони повідомили сусідів, щоб ті не лякалися озброєної залоги, бо ж бойова виправа мала лише встановити справедливість.

Шрам

Палац знавця ритуалу штурмували два загони. Радник очолив той, що брав приступом головний вхід; на чолі другого став його старший син, якому не сповнилося й шістнадцять і який тоді ж і загинув. Історія зберегла нам чимало подробиць того побоїща: ризиковане і хитливе спинання мотузянами драбинами; grimotinna барабана, що закликав до атаки, замішання серед оборонців; лучники, що засіли на терасах і поціляли в життєво важливі органи людини; порцелянові цяцьки, спаплюжені кров'ю; гарячка смерті, яка згодом обертається на кригу; сваволя і безлад, які супроводжують битву. Дев'ятеро самураїв загинуло: оборонці, не менш бойовиті, не хотіли піддатися. Аж за північ опір було придущено.

Проте Кіра Коцуке-но Суке, ганебний привід шляхетної помсти, зник. Вони обшукали всі закапелки перетрушеного палацу і вже не сподівалися знайти його, коли радник завважив, що простирадла в ліжку ще теплі. Вони поновили пошуки і виявили вузьке вікно, замасковане бронзовим дзеркалом. Внизу, на

імлистому подвір'ї, стояла й дивилася на них людина в білому. У її правиці тремтів меч. Коли кілька самураїв спустилися на подвір'я, та людина здалася без бою. На його чолі виднів тоненький шрам: давній малюнок мечем, виконаний паном із Вежі Ако. Тоді закривавлені самураї кинулися в ноги негідникові і сказали йому, що вони воїни князя з Вежі, який через нього позбувся імені життя, і благали його учинити самогубство, як личить самураєві.

Марно вони давали йому такий порядний вихід з лоскотливого становища. Лакейську душу знавця не вдалося переконати, бо вона не знала, що таке гідність. Під ранок вони мусили самі перерізати йому горлянку.

Свідчення

Коли помста здійснилася (без люті, вагань і жалості), самураї попростували до святиині, де зберігалися реліквії їхнього пана.

Несучи в скриньці голову Кіри Коцуке-но Суке, вони охороняли її по черзі. Вони проходили села й провінції при ясному світлі дня. Люди благословляли їх і плакали. Принц Сендай прагне пригостити їх, але вони відповідають, що їхній пан уже два роки чекає на них. Вони приходять до темної могили і кладуть, як дарунок йому, голову ворога.

Найвищий Суд виносить вирок. Той вирок, якого вони сподівались: їм дано привілей самогубства. З нього користуються всі самураї, дехто з фанатичним спокоєм, і спочивають поруч зі своїм паном. Дорослі й діти приходять молитися над могилою цих відданіх і славних воїнів.

Людина з Сацуума

Серед прочан, які напливали зусебіч, був молодий чоловік, запилений і стомлений, певно, прибулець здалеку. Він упав навколішки перед статую радника Кураносуке й заговорив: «Я бачив тебе, коли ти лежав біля борделю в Кіото; я навіть не припускав, що ти прагнув помститися за свого пана, і подумав, що ти зневірений воїн, і плюнув тобі в обличчя. Я прийшов поквитатися». Мовив так і зробив собі харакірі.

Священик, зворушеній такою мужністю, звелів поховати його біля останків самураїв.

Отакий кінець історії сорока семи вірних мужів — хоча в історії цієї нема кінця; ми, які, можливо, не знаємо, що таке вірність, але ніколи не втрачаємо надії явити її; коли знадобиться, будемо й надалі вславляти їхню пам'ять.

ТЕОЛОГ ПІСЛЯ СМЕРТІ

Розповіли мені янголи, що коли помер Меланхтон, то на тому світі дали йому дім точнісінсько такий, як він мав на землі. (Таке трапляється з усіма ноприбулими до вічності, тож вони і думають, що не вмерли). І хатнє начиння було таке саме: стіл, секретер з шухлядами, бібліотека. Меланхтон прокинувся в тому помешканні і продовжив свою літературну працю, ніби й не був небіжчиком, і кілька днів писав про спасіння через віру. Як це було йому властиво, жодним словом не обмовився про побожність. Янголи завважили цю хибу і почали підсилати різних людей, щоб ті запитали про неї. Меланхтон відповідав їм: «Я незаперечно довів, що душа може обйтися без побожності і що для того, аби дістатися неба, досить самої віри». Він казав їм про це з погордою й не знов, що вже не живе і що перебуває не на небі. Янголи почули це й дали йому спокій.

Через кілька тижнів меблі почали розпліватися, як привиди, поки стали невидимі, окрім крісла, столу, стосу паперу та чорнильниці. Стіни забризкалися вапном, а підлога жовтою фарбою. Його власне вбрання стало простішим. Однака він писав і далі, та оскільки й надалі не надавав ваги побожності, його було перенесено на інше робоче місце, до таких, як і він, теологів. Там пропримали кілька днів, а коли він почав сумніватися в своїй тезі, дали змогу повернутися. Одяг його вже був із шкіри-сириці, але він переконував себе, ніби все, що було

досі — просто галюцинація, і далі вижвала віру та ганив побожність. Одного вечора він відчув, що змерз. Тоді оглянув помешкання і дійшов висновку, що рещта кімнат не такі, як на землі. Одну заповнили невідомі прилади, друга так зменшилася, що годі до неї увійти; інші не змінилися, але їхні вікна і двері виходили на великі піщані баржани. Кімната в глибині була повна людей, які любили його і без угару казали, що немає теолога мудрішого над нього. Така любов була йому присмною, та оскільки деято з тих людей не мав обличчя, а інші здавалися неживими, то відчув до них недовіру. І поклав скласти похвалу побожності. Проте сторінки, написані сьогодні, на ранок стиралися. А все через те, що писав він їх без переконання.

Його провідували давно померлі люди, але він соромився з'являтись у такому брудному приміщенні. Аби переконати їх, що він на небі, він змовився з одним чарівником з кімнати в глибині, який зводив їх описами пишноти й краси. Щойно гості йшли, знову з'являлися вбогість і вапно, а іноді ще й раніше.

Останні звістки про Меланхтона такі, що один маг і один без обличчя перенесли його в піщані пагорби і тепер він прислуговує демонам.

ЗАЛА СТАТУЙ

Було колись в Андалуському королівстві місто, резиденція королів, яке називалося Лебтіт, або Цеута, або Хаен. У тому місті була величезна фортеця з двостулчатою брамою, але не для того, аби крізь неї входити чи виходити, а щоб бути зачиненою. Щоразу, коли один король помирав, а наступний посідав високий трон, він прибудовував до брами новий замок, доки їх не набралося аж двадцять чотири, кожний від іншого короля. На той час трапилося так, що один злив чоловік, не з королівського роду, здобув владу і замість додати ще один замок, зажадав, аби попередні двадцять чотири відчинити і побачити, що в них. Візир та еміри благали його не робити цього, навіть сковали залізну в'язку ключів, кажучи, що легше звести ще один замок, аніж зламати двадцять чотири. Але той повторював із подиву гідною затятістю: «Я хочу побачити, що там». Тоді йому запропонували стільки скарбів, скільки лише змогли зібрати золотом і сріблом у багатьох християнських храмах. Та він не послухав і відчинив двері своєю правицею (яка вічно горітиме). Всередині були зображення арабів з металу й дерева верхи на їхніх дивовижних верблюдах та жеребцях, у бурнусах, що хвилясто спадали на плечі, з шаблями на пасках, із звичайними ланцюгами у правицях. Постаті були об'ємними і кидали тіні на підлогу, і навіть сліпець міг розрізняти їх на дотик, а передні ноги коней не торкалися землі, і коні не перекидалися, мовби закам'яніли. Неабияке враження справили на короля ці чудові скульптури, а ще більше лад і лунка тиша, які там панували; коні усі дивилися в один бік, на захід, і не чулося звуку жодної сурми. Те було в першій залі.

У другій стояв стіл Сулеймана, сина Давидового, — благословення їм обом, — вирізблений із суцільної брили смарагду, як відомо, зеленого на колір, і таємничі властивості якого описати годі. Справді ж бо — він вгамовує бурю, оберігає чистоту того, хто його носить, зараджує при розслабленні шлунку й проганяє злих духів, сприяє мисленню та помічний при пологах. У третьій лежали дві книжки: одна чорна, про властивості металів, талісмані та дні, та ще про готування отрут і протиотрут; друга біла, і годі було втямити її, хоч і писана зрозумілою мовою. У четвертій знайшли глобус, на якому були королівства, міста, замки й небезпеки, кожна зі своєю справжньою назвою і коротким описом.

У п'ятій знайшли кулясте дзеркало, витвір Сулеймана, сина Давидового, — благословення їм обом! — неймовірної ціни. Бо ж виготовлене з різних металів, і той, хто вдивляється в нього, бачив своїх родичів і своїх дітей, від першого Адама і до тих, хто чутиме останню Сурму. Шоста мала повно еліксиру, що його навіть краплі досить, аби три тисячі унцій срібла перетворити на три тисячі унцій золота. Сьома здалася порожньою і була така довга, що найвправніший лучник не подолав би її пущеною стрілою. На дальній стіні був викарбуваний страшний напис. Король поглянув на нього і все зрозумів, бо він мовив: «Якщо чиясь рука відчинить браму цього замку, воїни з плоті й крові, схожі на воїнів з металу при вході, захоплять королівство».

Це сталося вісімдесят дев'ятого року за літочисленням хіджри. Раніше, ніж судилося йому дійти свого кінця, Тарік заволодів цією фортецею, скинув короля, продав його дружину та дітей в рабство і спустошив його землі. Ось так і зайніли араби андалуське королівство, де повно оливкових дерев та родючих лук, де не знають спраги. Що ж до скарбів, то кажуть, ніби Тарік, син Західа, віддав їх своєму повелителеві, каліфові, а той сковав їх у якійсь піраміді.

ПРО ДВОХ, ЯКИМ СНИЛОСЬ

Цей випадок згадує арабський історик аль-Ісхакі: «Розповідають люди, гідні довіри (але тільки аллах всезнаючий і всемогутній, і всемилостивий, і не спить), що був у Каїрі багатий чоловік, але такий великолішний і щедрий, що роздав геть усе, крім батьківського дому, і мусив працею заробляти собі на хліб. І гарував так тяжко, що одного вечора під смоквою у його садку зморив його сон. І побачив він уві сні омивану водою людину, яка вийняла з рота золоту монету й сказала йому: «Твое щастя в Персії, в Ісфагані; іди й знайди його». Вранці він прокинувся і подався в довгі мандри, наражаючись на небезпеки пустель, кораблів, піратів, язичників, хижих звірів та людей. Дістався він врешті до Ісфагана, якраз коли запала ніч, і вклався спати у дворику перед мечеттю. Біля мечеті стояв дім, і з волі аллаха всемогутнього ватага злодіїв пройшла повз мечеть і вдерлася до будинку. Люди прокинулися від злодійського наскоку і почали волати на поміч. І кричали, доки не прибув начальник сторожі зі своїми людьми і розбійники не втекли через дах. Начальник звелів обшукати мечеть і при цій знайшли чоловіка з Каїра, відлупцювали бамбуковими кийками мало не до смерті. Опритомнів через два дні у в'язниці. Начальник звелів привести його і запитав: «Хто ти і звідки?» Той відповів: «Зі славного міста Каїра, а мое ім'я Мухаммед аль-Магрібі». Начальник спитав його: «Що привело тебе до Персії?» Чоловік вирішив казати правду і мовив: «Якась людина явилася мені уві сні й сказала прибути до Ісфагана, бо тут мене повинно чекати щастя. Я вже в Ісфагані і бачу, що тим обіцянним щастям, певно, і є кийки, якими ти мене так щедро почастував».

На ті слова начальник сторожі зареготав, аж стало видно зуби мудрості, а тоді сказав: «Дурний і марновірний чоловіче, мені тричі снівся дім у Каїрі, а за ним садок, а в садку сонячний годинник, а за сонячним годинником смоква, а за смоквою джерело, а під джерелом скарб. Та я і на крихту не повірив тій брехні. А ти, порідя ослиці й демона, плуганив з міста до міста, ваблений лише вірою в свій сон! Щоб я тебе більше не бачив у Ісфагані. Ось тобі монета і забрайся геть».

Чоловік взяв монетку й повернувся додому. Там з-під джерела в садку (яке снилося начальнику варти), він викопав скарб. Так всевишній благословив його, винагородив і піdnіc. Аллах щедрий і незбагненний.

ЧАКЛУН-НЕДОУК

Був у Сантьяго один церковний декан, який прагнув навчитися магії. Прочув він, що дон Ільян з Толедо знався на ній куди краще, ніж будь-хто, і подався на пошуки його.

У Толедо декан пішов до дона Ільяна, що саме читав у бічній кімнаті. Той люб'язно зустрів його і попрохав гостя не казати, чого прийшов, поки вони не пообідають. Дон Ільян провів гостя в прохолодну кімнату і сказав, що неабияк радий йому. По обіді декан розповів про мету відвідин і попрохав повчити його магії. Дон Ільян мовив гостеві, атож, мовляв, він — декан, людина шанована і з певним становищем, тому побоюється, що декан може про нього забути. Декан запевнив, що ніколи не забуде його уваги і завжди буде до послуг. Коли залагодили цю справу, дон Ільян докинув: магії можна навчитися усамітненням; взяв його за руку й провів до сусідньої кімнати, де на підлозі було велике залізне кільце. Перед цим звелів служниці приготувати на вечерю куріпку, але не класти її до печі, поки не скажуть. Вони разом піdnяли плиту й рушили униз

сходами з добре обтесаного каменю; деканові здалося, що вони сходять уніз надто довго і ріка Таг уже, певно, над ними. В уznіжжі сходів була келія, за нею бібліотека, а далі ніби кабінет з магічним приладдям. Вони почали передивлятися книжки, а тим часом увійшло двоє людей з листом деканові від єпископа, його дядька; той повідомляв про свою тяжку недугу і просив небожа поспішити, якщо хоче застати його живим. Деканові дуже невчасною видалася ця новина, насамперед через дядькову недугу, та ще тому, що він мусив припинити навчання. Тож черкнув йому кілька вибачливих слів і відіслав через єпископа. Через три дні до декана прибули люди в жалобі з листом, з якого випливало, що єпископ помер і вибиратимуть наступника і сподіваються з ласки божої вибрати саме його. Писалося також, аби він не турбувався, що не на місці, ба навіть краще, якщо оберуть за його відсутності.

Ще через десять днів прийшло двоє зброєносців, розкішно вбраних; вони впали до ніг декана, цілували руки, і вітали його, як єпископа. Коли дон Ільян побачив таке, то неабияк зрадів і подякував богові, що в дім його прийшли добри звістки. А тоді попросив на вільне місце призначити одного зі своїх синів. Єпископ відказав на це, що вирішив поставити деканом свого брата, але бере дона Ільяна під свою опіку і хоче, аби він супроводжував його до Сантьяго.

Вони втрьох подалися до Сантьяго, де їх прийняли з великими почестями. Через півроку прибули до нового єпископа посланці папи, який вручив йому архієпископство Тулуси, залишаючи на його розсуд призначити наступника. Коли дон Ільян дізнався про це, то нагадав йому давню обіцянку і попрохав наставити єпископом свого сина. Архієпископ повідомив, що обіцяв єпископство своєму дядькові, батьковому брату, і запропонував разом з'їздити до Тулуси. Донові Ільяну лишалося тільки погодитись.

Вони втрьох подалися до Тулуси, де їх прийняли з великими почестями й святыми відправами. Через два роки до архієпископа прибули папські посланці, папа обдарував його кардинальською шапкою, даючи на власний розсуд призначити наступника. Дон Ільян знову нагадав давню обіцянку і попросив його настановити архієпископом свого сина. Кардинал відповів йому, що вже призначив архієпископом свого дядька, материного брата. Але що поклав собі не обділяти його своєю ласкою, то хоче, аби вони разом подалися до Риму. Донові Ільяну лишалося погодитись. Вони подалися до Риму, де їх прийняли з великими почестями, святыми відправами й процесіями. Через чотири роки папа помер, і нашого кардинала обрали замість нього. Коли дон Ільян довідався про це, то поцілував ступні його преосвященства і нагадав давню обіцянку, попросив у нього кардинальську шапку для свого сина. Папа пригрозив йому в'язницею, мовляв, добре знає, що він чаклун і що в Толедо викладав магію. Нещасний дон Ільян сказав, що хоче повернутися до Іспанії, і попросив якогось харчу на дорогу. Папа знектував його прохання. Тоді дон Ільян (він дивним чином помолодшав) сказав без найменшого хвилювання:

— Тоді я з'їм куріпку, яку звелів приготувати на сьогоднішню вечерю.

Дон Ільян звелів служниці поставити куріпку в піч. І папа відразу опинився в підземній келії в Толедо простим деканом Сантьяго; і такий був присоромлений власною невдачністю, що й не зінав, як вибачитись. Дон Ільян сказав, що йому досить цієї спроби, відмовився почастувати його куріпкою і провів аж на вулицю, де вкрай люб'язно попрощався з ним і побажав щасливої дороги.

ЧОРНИЛЬНЕ ДЗЕРКАЛО

Історія стверджує, що найжорстокішим з-поміж правителів Судану був Якуб Хворобливий, який віддав країну на поталу єгипетських збирачів податку і який помер у одній з кімнат свого палацу на чотирнадцятий день місяця бармахат 1842 року. Дехто вважає, що чарівник Абдар-Рахман-аль-Масуді (ім'я якого можна перекласти як Слуга Милосердного) убив його кинжалом чи отрутою, але природна смерть вірогідніша, бо ж недарма прозивали його Хворобливим. Принаймні капітан Річард Френсіс Бартон зустрічався з тим чарівником 1853 року, і ніби чарівник розповів йому таке:

«Це правда, що я страждав у неволі в замку Якуба Хворобливого через

змову свого брата Ібрагіма, при віроломній і марній запомозі негритянських вождів з Кордофана, які зрадили його. Мій брат поліг від меча, на закривавленій шкурі справедливості, але я кинувся до ненависних ніг Хворобливого і мовив йому, що я чарівник і коли він подарує мені життя, то покажу йому картини і з'яви дивовижніші, аніж «Фанусі хіджа» (чарівний ліхтар). Лиходій зажадав натомість випроби. Я попросив очертане перо, ножиці, великий аркуш венеціанського паперу, ріг з чорнилом, пічечку, кілька коріандрових зерен та унцію ладану. Тоді порізав аркуш на шість смужок, написав замови та заклинання на п'яти, а на шостій слова з усławленого Корану: «Відхилили ми твою завісу, і вигляд очей твоїх проймає». Потім намалював магічний квадрат на правій долоні Якуба і попросив його стулити її, щоб утворилася заглибина, і налив у те чарівне коло чорнила. Я запитав його, чи бачить він своє відображення в колі виразно, і він відповів, що бачить. Я сказав йому не підводити очей. Запалив коріандр, спалив ладан у пічці, потім попросив назвати те, що хоче бачити. Він подумав і сказав: дикого коня, найпрекраснішого з тих, що пасуться на пасовиськах довкола пустелі. Глянув і побачив затишне зелене поле, а тоді й коня, що наблизався, прудконого, як леопард, і з білою цяткою на лобі. Він зажадав від мене цілого табуна цих чудових коней, досконалих, як і перший, і побачив на обрії стовп куряви, а тоді й табун. І я зрозумів, що врятував своє життя.

Щойно займався день, як два воїни входили до моєї камери і вели мене до покоїв Хворобливого, де вже чекали кадило, жаровня і чорнило. Так він загадував, а я являв йому всі картини світу. Ця мертвa людина, яку я ненавидів, мала в своїй руці все, що бачили померлі і бачать живі: міста, краєвиди й царства, на які ділиться земля, скарби, заховані в її надрах, кораблі, які міряють море, інструменти для музики, хірургії та війни, чарівних жінок, непорушні зірки й планети, барви, що ними невірні мають свої ненависні образи, мінерали й рослини з таємницями і властивостями, які в собі приховують, срібних янголів, які живуть тільки вішануванням всевишнього, роздавання нагород у школах, зображення птахів та царів у серці пірамід, тінь від бика, що утримує землю, і яку відкидає риба під биком, пустелі аллаха милосердного. Він бачив дива, які годі описати, як-от: вулиці, освітлені ліхтарями, і рибу-кита, яка вмирає від крику людини. Якось він звелів показати йому місто, яке називається Європа. Я показав йому найважливішу його вулицю, і, скоже, саме в тому вируючому потоці людей у чорному, серед яких багато хто в окулярах, він уперше побачив Потаємного.

Ця постать, іноді в суданському одязі, іноді в мундирі, але з неодмінною хусткою на обличчі, відтоді почала з'являтися у видивах. Вона завжди була присутня, і ми не могли второпати, хто то. Образи чорнильного дзеркала, спершу нетривкі й застиглі, стали чіткішими, вони виконували мої накази незабарно, й тиран міг бачити їх виразно. Хоча зазвичай нас це виснажувало. Жахливі картини сцен стомлювали. То були виключно страти, шибениці, каліцтва, насолоди ката й ошуканця.

Отак дійшли ми до ранку чотирнадцятого дня місяця бармахат. Чорнильне коло було на долоні, ладан вкинутий до вогню, зерна коріандру спалені. Ми були самі. Хворобливий зажадав показати невблаганну і страшну страту: його душа того дня прагнула побачити чиюсь смерть. Я показав йому солдатів з барабанами, розстелену телячу шкуру, людей, втішених видовиськом, ката з мечем справедливості. Він здивувався, коли побачив його, і сказав: «Це Абу Кір, той, що стратив твого брата Ібрагіма, що завершить тобі роковане, коли я матиму здатність викликати ці образи сам». Зажадав привести стратенця. Коли його привели, він перемінівся в обличчі, бо то була людина, обличчя якої окривала хустка. Він наказав мені, перш ніж стратенця скарають, зняти з нього машкару. Я впав до його ніг і мовив: «О велителю часу, о сутності й підсумку часів. Ця людина не така, як інші, бо ми не знаємо ні її імені, ні імені її батьків, ні міста, з якого вона родом; тож я не насмілюся його торкнутися, щоб не впасти в гріх, а потім за нього розплачуватись». Засміявся Хворобливий і пообіцяв, що візьме провину на себе, якщо потрібно. Присягнувся й на Корані. Тоді я звелів стратенця роздягти і зв'язати на розісланій телячій шкурі, а тоді зірвати машкару. Так усе й зробили. Вражений Якуб міг нарешті побачити те обличчя,— його власне. Він перестрашився і сполотнів. Я спинив його тремтячу долоню своєю твердою

руковою і звелів далі дивитися на свою смерть. Дзеркало заполонило його: він і не намагався відвести погляду чи вилити чорнило. Коли у видиві меч упав на голову злочинця, він зойкнув голосом, який не збудив у мені й крихту милосердя, і впав на землю мертвий.

Слава Аллахові невмирущому, який тримає у своїй руці два ключі: безмежного Прощення і невідвортної Кари».

ДВІЙНИК МАГОМЕТА

Оскільки, на думку мусульман, поняття Магомета ї релігії невіддільні, то звелів Бог, аби в небі проводив їх завжди дух, що виконує роль Магомета. Цей посланець не завжди той самий. Один мешканець Саксонії, якого полонили алжірці і який прийняв іслам, виконував колись ці функції. Оскільки доти він був християнином, то розповідав їм про Ісуса й казав, що той не син Йосифа, а син Бога. Тож було вкрай необхідно замінити його. Місцеперебування цього Магомета вказує смолоскип, видимий лише мусульманам.

Справжній Магомет, який уклав Коран, вже невидимий своїм віруючим. Розповідали мені, що спочатку він їх очолював, але що надумав запанувати над ними, то його заслали на південь. Одну мусульманську общину демони підбурigli визнати Магомета Богом. Щоб угамувати пристрасті, Магомета вивели з пекла й показали. Отоді я його й бачив. Він скидався на втілених духів, які не мають внутрішніх чуттів, і обличчя його було зовсім темне. Він спромігся лише на слова: «Я — ваш Магомет». І вмить розчинився.

Із збірки «Вигадки» (1944)

ФІНАЛ

Розпростертій навзнак Рекабаррен напіврозплюшив очі й побачив скісний очеретяний дах. З іншої кімнати бриніла імпровізована гітарна мелодія, щоби вбогий лабіrint, що нескінченно заплутується і розплутується... Він повільно притомнів, повертається до дійсності, знаходив поглядом щоденні речі, які вже не судилося помінити на інші... Без співчуття позирнув на своє велике, зайве тіло, на просте вовняне пончо, що вкривало ноги. За квадратами вікна розстилалися рівнина й вечір: він спав довго, але небо ще світліло. Лівою рукою помацав біля себе, знайшов гостроверхого дзвоника поруч із ліжком. Труснув ним кілька разів; з іншого боку дверей так само долинали вбогі акорди. Грав негр; він з'явився тут одного вечора як мандрівний співак-гітарист і викликав іншого зайду-чужинця на співочий турнір. Подоланий, він не облишив бувати в шинку, наче б чекав тут когось. Години збавляв грою на гітарі, але вже не співав — можливо, поразка далася взнаки. Люди вже звикли до цього безневинного дивака. Рекабаррен, власник заїзду, ніяк не міг забути того змагання; наступного дня, коли готовував мате, йому раптом відняло правий бік тіла й мову. Вболіваючи над лихами героїв з романів, врешті-решт починаєш надто перейматися власними болями; не так страждав Рекабаррен, що сприйняв свій параліч, як перед тим смуток і самоту Америки. Звичай жити сьогоднішнім днем, він зараз дивився на небо й думав, що червоне коло довкола місяця віщує дощ.

Хлопець з індіанськими рисами обличчя (можливо, його син) прочинив двері. Рекабаррен поглядом запитав його, чи є хтось із гостей. Хлопець знаком відповів, що ні — негр до уваги не брався. Безпорадна людина лишилася сама; його ліва рука ще хвилю бавилася дзвоником, наче випробовувала свою силу.

Рівнина в останніх зблисках сонця була дещо химерною, немов баченою уві сні. Якась цятка на обрії ворухнулася і зросла до розмірів вершника, який прибував (чи мовби прибував) до цього дому. Рекабаррен побачив крислатий капелюх, довге темне пончо, інідого коня, але не обличчя вершника, який раптом осадив кінський чвал і наблизився підтюпцем. Метрів за двісті він звернув,

і Рекабаррен вже не бачив його, але чув, як той наспистує, прив'язуючи коня до стовпа, і рішуче входить до заїзду.

Не відводячи погляду від гітари, у якій ніби чогось шукав, негр лагідно озвався:

— Я був певен, сеньйоре, що можу розраховувати на вас.

Той жорстко кинув:

— Як і я, смаглявцю. Чимало я змусив тебе чекати, та ось я тут.

Запала мовчанка. Нарешті негр знову озвався:

— Я вже звик чекати. Сім років чекав.

Другий неквапливо мовив:

— Я понад сім років не бачив своїх синів. Знайшов їх того дня. І не хотів здаватися їм чоловіком, якому аби тільки скопитися за ніж.

— Я так і зрозумів,— сказав негр. — Сподіваюся, вони при доброму здоров'ї.

Прибулець всівся на прилавок і щиро розсміявся. Зажадав рому і хильнув трохи.

— Я дав їм добрих порад,— повідомив він,— які ніколи не зайді і нічого не коштують. Пояснював, між іншим, що людині не слід прагнути крові іншої людини.

Довгий, повільний акорд, а тоді знову мовив негр:

— Ви добре вчинили. Так, може, хоч не будуть схожі на нас.

— Принаймні на мене,— виснував прибулець і додав, мовби подумав уолос: — Долі забаглося, щоб я вбив, а зараз знову вкладає ножа в руку.

Негр, наче не чуючи його, зауважив:

— Восени дні коротшають.

— Мені вистачить і цього світла,— сказав він, зводячись на ноги. Став випростано перед негром і ніби втомлено звелів:

— Відклади гітару, бо сьогодні тебе чекає інше змагання.

Обое рушили до дверей. Виходячи, негр прошепотів:

— Можливо, цього разу мені поведеться краще.

Його супутник відповів поважно:

— Минулого разу тобі не повелось зле. Просто ти хотів спробувати ще раз.

Вони відійшли від будинків, ступаючи поруч. Рівнина була одноманітною при місячному свіtlі. Раптом вони перезирнулися, зупинилися і прибулий зняв остроги. Руки до пліч в обох вже були загорнуті в пончо, коли негр сказав:

— Хочу попросити про одне, поки не почали. Аби тепер ви виявили всю свою мужність і спрітність, як тоді, сім років тому, коли вбили моого брата.

Чи не вперше за всю розмову Мартін Фієрро відчув у його словах ненависть. Відчув, як удар остроги. Вони зчепилися, і гостра сталь черконула обличчя негра, залишивши на ньому криваву мітку.

Є в надвечірі пора, коли рівнина ніби хоче щось сказати; ніколи цього не говорить або ж говорить безупинно, і ми не розуміємо тієї мови або розуміємо, та годі її передати, як музику... Зі свого лежака Рекабаррен бачив фінал. Несподівана атака — і негр позадкував, спіткнувся, замахнувся, цілячись в обличчя, і випростався в глибокому випаді, цілячись у живіт. Потім був ще один, якого свідок до пуття не завважив, і Фієрро вже не підводився. Непорушний, негр, здавалося, віддавав честь над його повільним конанням. Витер закривавленого ножа об траву, повернувся і повільно, не озираючись, рушив до села. Зараз, коли сповнив волю вершителя справедливості, він уже був ніким. Точніше, більше не був собою; не мав своеї долі на землі і вбив людину.

ДІМ АСТЕРІОНА

І королева народила сина,
якого назвали Астеріон
Апполлодор, Бібліотека, III, 1

Знаю, осуджують мене за пихатість, чи й за ненависть до людей, а то й за безумство. Подібні наклепи безпідставні. Я таки не полишаю своєї домівки, та водночас правда є те, що двері моєго дому (яких безмір)¹ вдень і вночі розчинені для людей і звірів. Нехай заходить, хто хоче. Не знайде там ані жіночих загравань, ані розкішних палаців — лише супокій і самотину. Зате відкриє для себе дім, рівного якому немає на землі. Обманюють ті, хто каже, ніби схожий є десь у Єгипті. Навіть глузливці мої визнають, що немає в цьому домі жодних меблів. Ще більшою намовою на мене є те, ніби я, Астеріон, в'язень у цьому домі. Чи слід повторювати, що всі двері тут завжди розчахнуті навстіж? Що всі вони без замків? Якогось вечора вийшов я врешті на вулицю, а коли й повернувся, перш ніж запала ніч, то лише тому, що вразили мене обличчя простолюду, обличчя безбарвні й пласкі, ніби розтулена долоня. Сонце тоді вже зайшло, але кволій плач дитини, грубі вигуки глуму засвідчили мені — мене відзначали. Люди молилися, втікали, клали поклони; деякі вилізли на дах храму Сокир, інші збиралі каміння. Один, здається, сковався на дні морському. Недаремно моя мати була царицею; я не можу змішатися з чернью, навіть коли скромність моя цього прагне.

Правда, однак, що я такий — єдиний. Мене не обходить, що людина може передати іншим людям, але як філософ вважаю: мистецтвом писання нічого не передаєш. Моя душа не знає дражливих банальних дрібниць, вона вимірюється тільки величчю. Ніколи я не осягнув різниці між однією літерою та іншою; загиблена в мені прекраснодумна нетерплячість не дозволила мені навіть навчитися читати. Іноді жалкую за цим. Певна річ, мені не бракує розваг. Як буцливий цап, бігаю кам'яними галереями, доки в голові не замакітиться і я не впаду додолу. Іноді ховаюся за колону чи за вигином коридора і вдаю, ніби мене розшукують. Тут є тераси, з яких я стрибаю, не раз ранячися до крові. Будь-коли можу вдати із себе сплячого, сопучи голосно із заплющеними очима (інколи й справді засинаю, бо коли розпліщаю повіки, то бачу, що забарва дня змінилася). Та над усі розваги я люблю грatisя в іншого Астеріона. Уявляю, ніби він одвідує мене, а я показую йому дім. Б'ю перед ним поклони й кажу: «А зараз вернімося на попереднє перехрестя». Або: «Поглянь, як роздвоюється це підземелля». Інколи сам помиляюсь, і тоді обое ми щиро сміємося.

Але я знаю, що як тільки розваги. Чимало думаю і про самий дім. Усі його частини повторюються, кожне місце є і в іншому місці. Нема однієї водойми, одного подвір'я, однієї поїльні й однієї годівниці. Є чотирнадцять (отже, безмір) подвір'їв, водойм, поїльень і годівниць. Дім завбільшки із світ. Власне, він і є світом. Однак, переміряючи в нескінченості його оточене водоймами подвір'я і запилюжену галерею із старого каміння, я вибрався на вулицю, звідки побачив храм Сокир і море. Не осягнув цього аж до тієї хвилини, поки одне з нічних марень не виявило мені, що морів і храмів теж чотирнадцять (вони незліченні). Отож усе існує безліч разів, чотирнадцять разів, лише дві речі неповторні: покрите іммою сонце вгорі, а внизу — Астеріон. Може, врешті, я сам і сотворив зорі, сонце і цей велетенський дім, тільки вже не пригадую.

Щодес'ятого року провідують мій дім дев'ятеро людей, аби я звільнив їх від усякого зла. Чую іхні кроки або ж голоси у глибині камінних галерей і радо йду їм назустріч. Церемонія недовгая: вони падають один за одним, у мене на руках немає навіть крові. Там, де впали, вони й залишаються, а іхні тіла допомагають потім відрізняти одну галерею від іншої. Не знаю, хто вони, знаю лише, що один із них виповів мені перед смертю, що колись прийде і мій визволитель. Відтоді не так болісно відчуваю свою самотину, знаю, що мій визволитель існує і врешті стане на цю пілюку. Якби мої вуха могли чути відлуння світу, я дослухався б до його кроків. І якби він запровадив мене до місця, де менше галерей і дверей.

¹ В оригіналі написано «четириадцять», але багато хто скильний гадати, що в Астеріона цей числівник означає незліченність. (Прим. авт.)

«Яким буде мій визволитель?» — замислююсь я. То буде бик чи людина? А може, бик із людською головою? А може, такий, як я? Вранішнє сонце засяяло на бронзовому мечі. Не було вже ні сліду крові.

— Чи можеш повірити, Аріадно? — сказав Тезей. — Мінотавр майже не боронився.

ДВОЄ ЦАРІВ І ДВА ЛАБІРИНТИ¹

Оповідають люди, гідні довіри (та Аллах знає краще), що в перші роки жив цар островів Вавілонії, який зібрав своїх будівничих та чародіїв і звелів їм збудувати лабіринт такий заплутаний і хитромудрий, щоб навіть найметкіші мужі уникали туди заходити, а коли входили, то щоб губилися там. Дія ця була обурлива, бо ж хаос і диво — справи підвладні богові, а не людям. Спливнув час, і в гості до нього прибув цар Аравії. Цар Вавілонії, аби насміятися з простоти свого гостя, схилив його увійти до лабіринту, де той і блукав присоромлений і розгублений, аж доки не запала ніч. Тоді вже він вдався з благанням до бога й віднайшов вихід. З вуст його не зірвалося жодної скарги, він сказав лише цареві Вавілонії, що в Аравії в нього ще ліпший лабіринт і що, з ласки божої, колись покаже його йому. Він повернувся до Аравії, зібрав своїх полководців та вождів і напав на Вавілонське царство з таким успіхом, що поруйнував палаци, забрав у полон і людей, і самого царя. Прив'язав його до спини в'ючного верблюда й повіз у пустелю. Іхали вони три дні, а тоді він сказав бранцеві: «О царю часу й символе віку! У Вавілонії ти хотів згубити мене в лабіринті з бронзи та багатьма сходами, мурами та дверима; зараз всемогутній забажав, аби я показав тобі свій лабіринт без сходів, щоб ними дертися, без дверей, щоб долати їх, і без мурів, щоб стримували тебе».

Розв'язав бранця і лишив його серед пустелі, де той і помер з голоду й спрагти. Нехай славиться Невмирущий!

Із збірки «Творець» (1960)

ШЛЯХЕТНИЙ СУПРОТИВНИК

Магнус Барфод 1102 року розпочав вирішальне завоювання королівства Ірландія; кажуть, що в переддень смерті він отримав таке привітання від Мюрхертаха, дублінського короля:

«Нехай у твоїх військах битиметься золото і буря, Магнусе Барфоде.

Нехай завтра на просторах моого королівства буде щасливою твоя битва.

Нехай твої королівські руки тчуть страхітливу тканину меча.

Нехай не шкодують похвал твої численні боги. Нехай не шкодують і крові.

Нехай станеш ти переможцем, коли засяє вранішня зірка, ти, королю, який топче Ірландію.

Нехай жоден із численних днів твоїх не буде блискучішим за завтрашній. Оскільки день цей буде останній. Присягаюся тобі в цьому, королю Магнусе. Оскільки ледве займеться світанок, я здолаю тебе й зітру, Магнусе Барфоде».

ПРО СТИСЛІСТЬ У НАУЦІ

...В одній імперії мистецтво Картографії набуло такої досконалості, що Кarta однієї лише провінції займала ціле місто, а карта Королівства — цілу Провінцію. З часом ці Неосянжні Карти перестали задовольняти, і Колегія Картографів уклала Карту Королівства, яка мала Розміри Королівства і співпадала з ним у кожній Точці. Менш Віддані Вивченю Картографії Наступні Покоління дійшли висновку, що ця розлога Кarta є Непридатною і не без Безбожності віддали її на Ласку Сонця і Зим. В Пустелях Заходу залишилися розрізnenі Руїни Карти, у яких живуть Звірята й Жебраки; у всій Країні оце й лишилося від Географічних Наук.

З іспанської переклав Юрій ПОКАЛЬЧУК

¹ Це, власне, історія, яку мулла виголосив з амвона.